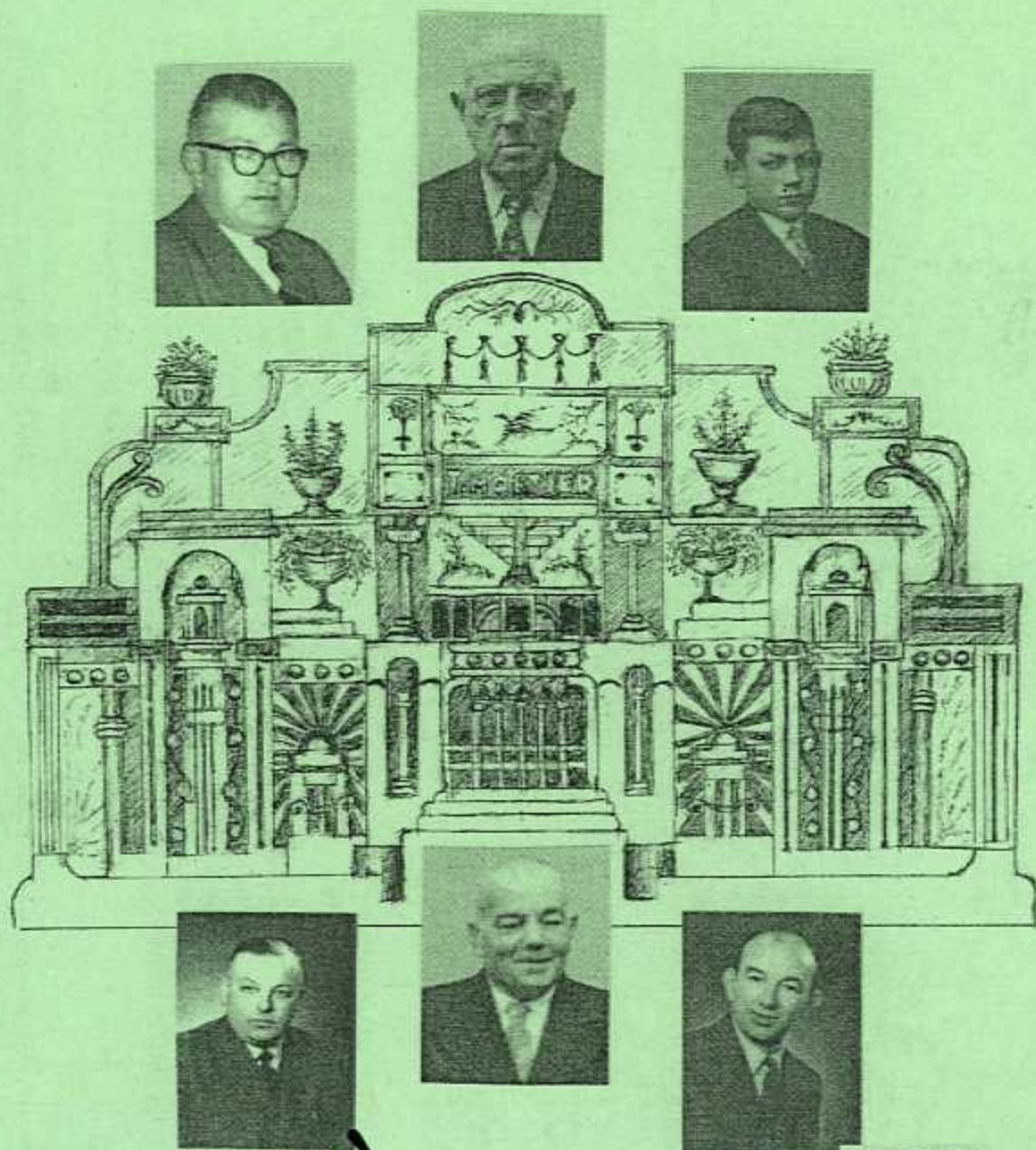

Heemkundige Kring

MAGAZINE

Dr. Croquet - Walem

!!! Extra !!!

nummer 11 - winter 2008

Colofon

Dit magazine is een uitgave van de
vzw Heemkundige Kring Dr. Croquet
Kloosterstraat 76 | B-2800 Walem
info@heemkundewalem.be

Jaargang 3, nummer 11, winter 2008/2009

U kan lid worden door overschrijving van
€7 op rekening nummer 733-2426000-60.
Dan krijgt u de volgende nummers van ons
tijdschrift in uw bus.

Redactie en medewerkers van dit nummer:

Annick De Greve, Frans De Greve,
Jan Van Buggenhout, Tom Van
Buggenhout, Albert Verbiest, Dirk
Verreth, Kris Verreth

Wij danken in het bijzonder onze ereleden:

Aluminiumconstruc. Fr. Andries
Jos De Wacl (Bevepal)
John De Wilde
Apotheek Goyvacrts
Jan Kuypers (Het Oude Klooster)
Dokter Jo Liekens
Paul Morrens
Jaak & Lea Poot-Janssens
Alex Ressler
Hugo Rom
Bouwwerken Dirk Van de Brul
Veearts Bart Van der Kuylen
Dokter Urbain Van Walleghem

Verklaring foto's:

Tekening oud Mortier orgel
Karel, Achiël en Prosper Vloebergh
Louis, Marcel en Georges Teugels

Inhoud

Editoriaal

Dansorgels worden Vlaams erfgoed

Techniek van de dansorgelbouw

Twee Walemse families actief in dansorgels

De Frangema een verhaal apart

De Liberty, een ontroerend weezien in Zwitserland

England's Pride

Het orgeltje van moeder Liza

Walemse balzalen

Willen we eens dansen?

Walemse high-tech..

U hoeft niet verbaasd op te kijken, we beloofden er drie en we brengen er vier! U houdt een extra nummer vast, bovendien nog extra dik. Met het einde van het jaar in zicht, willen we jullie als abonnees nog eens bijzonder verwennen. Wist u dat ons tijdschrift ondertussen reeds in 250 verschillende postbussen valt, 250 leden dus, een cijfer waar we als 'klein' dorp bijzonder fier op zijn en dat vele andere heemkundige kringen ons benijden.

Ook het succes van het postkaartenboek dat we dit jaar uitbrachten, schenkt ons het vertrouwen dat de kring op veel sympathie kan rekenen. Op dat elan wensen we volgende jaren verder te bouwen. Voor 2009 plannen we alvast opnieuw drie tijdschriften met mogelijk nog een extra themanummer op het einde van het jaar.

Daarom bevat dit tijdschrift ook een oproep om u opnieuw te abonneren en uw abonnementsgeld voor 2009 te storten. Bijgevoegd vindt u een overschrijvingsformulier. Doe dus vandaag nog uw overschrijving, dan voorkomt u de onderbreking van uw abonnement!

Achteraan in dit tijdschrift kondigen wij ook de publicatie aan van een nieuwe uitgave van de heemkring, het is een bijzonder boek dat we u van harte aanbevelen.

Dit extra nummer draait rond het thema "dansorgels". Walem heeft via twee families doorheen twee generaties mee de toon gezet in Vlaanderen en zelfs in Nederland wat betreft de verhuur van dansorgels. Voor mij was dit een onbekend iets en toch groeide er een zekere fascinatie voor die machines. Het werd mij namelijk duidelijk dat die dingen vernuftig in elkaar zaten. Want eigenlijk zijn die machines mede gangmakers geweest voor de huidige computers en dan bedoel ik niet dat het rekenmachines waren, maar wel dat het geheugenvreters waren. De "orgelboeken" en het "boeken kappen" fascineerde me. Muziek werd uitgekapt in "boeken", elk gaatje in het karton uitgesneden, stuurde een instrument aan en werd vertaald in klank... het zijn die inzichten van de orgelbouwers, die opgepikt werden in de computerwereld, eerst als ponskaarten, later als magnetische codes op floppy-disks, vervolgens op cd-roms en recentelijk in de geheugenkaartjes van MP3-spelers en iPod's, daarmee is de cirkel ook rond, het dient opnieuw om muziek maken.

Zijn de Vloeberghsen en de Teugels dan uitvinders van de computer? Neen, zeker niet, maar het verhaal van hun orgels en hun boeken toont aan, hoe nieuwe zaken zoals de computer, ontstaan zijn uit het samenvoegen van inzichten uit verscheidene disciplines, gevolg, telkens als ik mijn iPod aanzet, moet ik glimlachen met de idee dat er Walemse technologie in schuilt.

2008 loopt ten einde en - laat ons eerlijk zijn - we kijken naar 2009 met onzekerheid... Laat ons daarom even onze blik richten op de dansorgelbouwers. De liefde voor hun vak, het streven naar steeds betere orgels, de oneindige creativiteit die daarvoor aan de dag werd gelegd, de eindeloze cyclus van uitproberen, mislukken, verbeteren en uiteindelijk toch slagen, mag een inspiratiebron zijn voor 2009...

Vanwege de heemkundige kring wensen we jullie prettige eindejaarsfeesten en een voorspoedig en gezond 2009! tvb

Dansorgels worden Vlaams erfgoed

Een historisch overzicht

Zoals in Nederland sinds 1991 het **straatorgel** als cultuurbezit wordt beschermd en in Duitsland het **kermisorgel**, zo wordt in Vlaanderen sinds 2007, onder impuls van Bert Anciaux, het **grote dansorgel** als cultureel erfgoed officieel in bescherming genomen.

Reuzegrote dansorgels, gebouwd door Vlaamse dansorgelbouwers, kwamen in heuse danszalen terecht. Enkele families zijn daardoor wereldberoemd geworden: Hooghuys uit Brugge, Mortier, Decap en Burssens uit Antwerpen. Ze laten elk een interessante bedrijfs- en familiegeschiedenis na.

Th. Mortier

Theo Mortier (1855-1944) was een metaalbewerker uit Oostkamp die door zijn huwelijk naar Antwerpen was uitgeweken. Hij werd er eigenaar van een groot Antwerps café met danszaal. Rond 1885 begon hij orgels te importeren en te verhuren. Hiermede had hij zoveel succes dat zijn bedrijf van 1898 zelf nieuwe orgels ging bouwen. Meer dan 600 dansorgels werden door zijn fabriek geleverd. De productie bereikte zijn hoogtepunt tussen 1919 en 1928. Nadien bouwde hij nog verschillende grote dansorgels in een meer moderne stijl. Na de 2^e wereldoorlog veranderde de smaak van het publiek en nam de vraag naar Mortierorgels af. In 1952 werd de firma geliquideerd. In de eerste helft van de 20^e eeuw zorgden Mortierorgels voor muziek in de vele danszalen van

België en Zuid-Nederland, waar duizenden mensen 's avonds na hun werk en in het weekend afleiding zochten. De orgels stonden meestal op een hoog podium achter de houten dansvloer waarop de bezoekers dansten op de nieuwste melodieën. Caféhouders lieten hun danszalen met een orgel aan hun zaak bouwen. Behalve danszaalhouders die hun orgels vast in hun zaak hadden opgesteld waren er ook orgelverhuurders die langs steden en dorpen reisden, wanneer daar iets te doen was. Tussen de beide wereldoorlogen stond tijdens de kermisdagen in België en Zuid-Nederland, in vrijwel elke café een dansorgel opgesteld. Bij kleine cafés werden de orgels buiten onder een dekzeil tegen de muur van het café geplaatst. Wanneer de ramen verwijderd waren, kon men binnen op de orgelmuziek dansen.

Het was hard werken om de orgels elke keer op de vrachtwagen te laden en weg te brengen naar een andere plaats, waar ze weer werden afgeladen en in een café of danszaal weer opgebouwd. Soms hadden de fronten een breedte van ruim acht meter. Na enkele dagen werd het orgel dan weer opgehaald.

In de jaren twintig en dertig werd de jeugd nogal eens gewaarschuwd dat men in cafés waar dansorgels stonden, niet door de vensters naar binnen mocht gluren, want daar zat de duivel in. Ondanks de vermaningen van de pastoor en de onderwijzer ging men naar de jaarlijkse kermis toe, want zoals het gezegde luidde: "Het is stil waar nooit kermis wordt gevierd!"

De grondlegger van de orgelfabriek **Gebroeders DECAP** was Aloïs Decap (1864-1931), een boerenzoon uit het West-Vlaamse Woumen, één van de vijf zonen van Livien Decap en Sophie Mortier. Aanvankelijk werkte hij in de landbouw, maar om een paar centen bij te verdienen speelde hij harmonica op kermissen en in cafés. Aloïs verhuisde in 1888 naar Ekeren en begon met het aankopen en verhuren van kleine orgels die aanvankelijk met de hondenkar en later met kar en muilezel op de plaats van bestemming werden gebracht. In 1902 woonde hij in Antwerpen in de Essenstraat waar hij begon met de bouw van eigen orgels. Omstreeks 1914 bezat hij vijf orgels die een gezamenlijke huur van 900 frank per maand opbrachten. De orgelfabriek is nu nog altijd in de Essenstraat gevestigd.

Kort voor de Eerste Wereldoorlog werd het bedrijf omgedoopt tot Gebroeders Decap, zijn zonen Livien, Frans, Leon en Camille waren medevennoten geworden. In 1944 verwoegde de schoonzoon van Camille, Louis Mostmans het bedrijf. Hij was meubelmaker van beroep en specialiseerde zich in het maken van pijpen, kasten en fronten voor de orgels. Sinds 1974 wordt de kern van het bedrijf gevormd door Martha Decap, haar echtgenoot Louis Mostmans en hun zoon Rogier. De specialiteit van de Gebroeders Decap was grote dansorgels. Tot in de jaren 1920 werden vooral straat- en kermisorgels gebouwd voor de Nederlandse markt. Vanaf 1930 werden vooral reuzegrote danszaalorgels gebouwd. Na 1960 werden mechanisch spelende muziekinstrumenten-ensembles gemaakt en vanaf 1980 pijporgels.

Techniek van de dansorgels

De dansorgels worden gestandaardiseerd in toetsenklassen. Zo spreken we van 72-92-101-121-toets pijporgels, 72-92-105-toets elektronische orgels, 92- en 105 robotten en 92 en 105 gecombineerde orgels. De cijfers verwijzen naar het aantal ijzeren staafjes die door de gaatjes van het karton konden priemen.

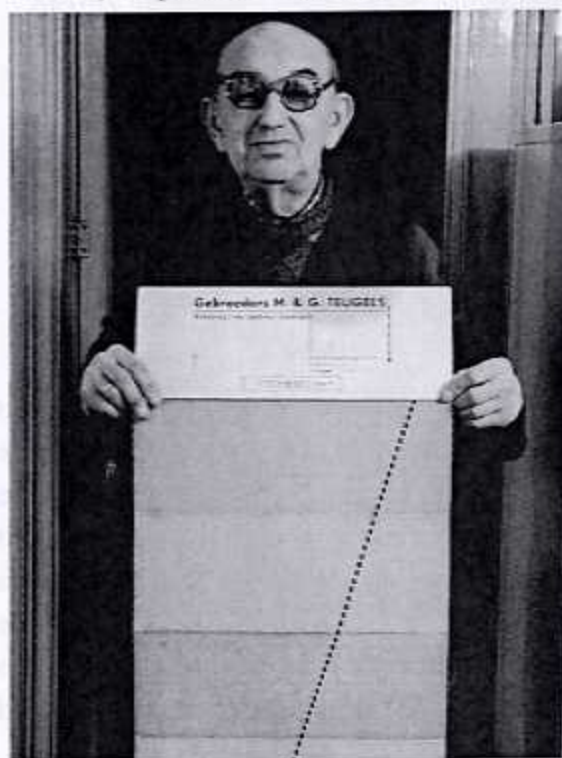
Na 1980 werd het gamma uitgebreid naar computergestuurde orgels en accordeonspelers en in 1996 werd het eerste midi-computer orgel gebouwd.

Vanaf 1933 werden accordeons op de orgels gemonteerd. Daarna volgden het eerste drumstel (1935), de saxofoon (1936), en later complete drumstellen en aanvullende slagwerkinstrumenten zoals woodblok, tamboerijn, tempelblokken en rumbaballen. Alzo konden alle dansritmes gerealiseerd worden. In 1953 werd voor de eerste maal gebruik gemaakt van elektronische instrumenten en geleidelijk geraakte het gebruik van de elektronica ingeburgerd in de orgeltechniek. Niettegenstaande de moderne technieken, is de vroegere pneumatiek altijd aanwezig gebleven en is men van 1989 terug begonnen met het bouwen van pijporgels.

Van bij de productie werkten de dansorgels met orgelboeken.

Een orgelboek was een curiositeit op zichzelf. Daarin werden, zoals bij ponskaarten, gaatjes gekapt op verschillende niveaus. De noten (gaatjes) werden in de boeken geponst met een speciale kapmachine, voor iedere noot was er een gaatje voorzien. Heel dat gaatjessysteem zorgde ervoor dat gans het mechanisme de gewenste muziek weergaf. Het orgelkarton was kwaliteitskarton dat door specialiseerde firma's geproduceerd werd en dat zigzag gevouwen, kartonnen boeken kon vormen. De gebroeders Teugels bezaten zelf een kapmachine, waarmee ze na aankoop van een oorspronkelijk boek voor hun verschillende orgels boeken konden nakappen..

Georges Teugels met zijn stemboek

Marcel en Georges aan de kapmachine

Tot 1950 moesten die gekapte orgelboeken na iedere dans gewisseld worden, met het gevolg dat er bestendig iemand achter het orgel aanwezig moest zijn om de boeken te wisselen. De orgeldraaier sloep na het feest achter het orgel op de grond, zo was het instrument tegelijk bewaakt. In Walem deed dat gewoonlijk Eduard Rombouts, beter gekend als "de Pets" of "Frans Gazet". Indien op de verhuurplaats niemand gevonden werd om de muziekboeken op het orgel te leggen, werd de Pets meegeleverd samen met een stapel dekens, want hij sloep dan gedurende gans de verhuurperiode achter het orgel. Na het wegvallen van E. Rombouts deden de gebroeders Teugels beroep op het Leger des Heils te Brussel. Dit was een organisatie die onderdak verleende aan dompelaars en mensen die aan de rand van de maatschappij leefden. Zij huurden hier een helper voor het transport en het leggen van de orgelboeken. Voor hen was er in de vroegere danszaal een speciale ruimte gebouwd om te eten en te slapen.

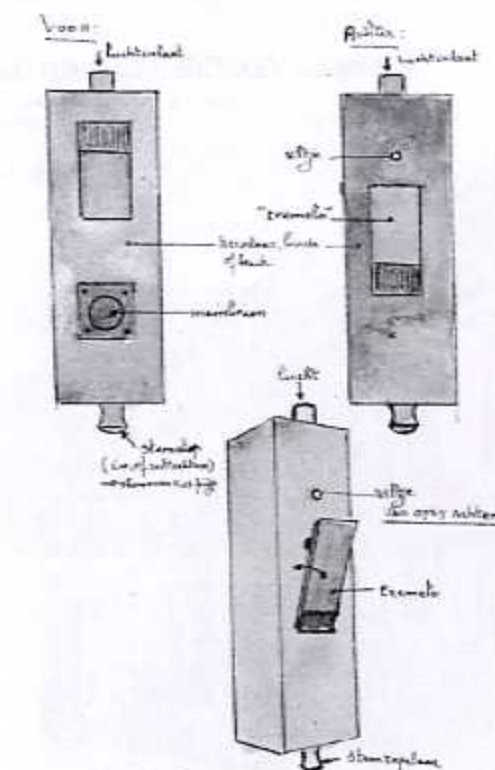
Het belangrijkste onderdeel van een orgel waren de orgelpijpen. Ze werden vervaardigd uit green of uit beuk, soms was de voorzijde uit kerselaar of linde. Deze houten pijpen moesten nauwkeurig gestemd worden. Onderaan de pijp was er een stemstop, deze kon in- of uitgetrokken worden om ze exact te stemmen. Vooraan was er een membraan met een spleet erboven, waarlangs de lucht en de klank ontsnapte. Achteraan bevond zich 'de tremolo' die op en neer kon bewegen. Het stemmen gebeurde best bij een temperatuur van 22° en werd bij het begin van een nieuw seizoen uitgevoerd. Bij Vloebergh gebeurde het stemmen door Flor Fierens uit Duffel, bij de gebroeders Teugels deed Georges dat zelf. fdg -jvb

Copyright © 2005 Dansorgels.nl All rights reserved.

Schema orgelpijp dansorgel

Schema orgelpijp dansorgel

Twee Walemse families actief in dansorgels

Zoals de families Mortier en Decap de orgelgeschiedenis bepaalden in Antwerpen, zo droegen de families Vloebergh en Teugels hun aandeel bij in de geschiedenis van het dansorgel, vooral dan als verhuurders. Heel wat oudere Walemnaars hebben nog levendige herinneringen aan de orgelactiviteiten van beide families.

Laat ons bij de oorsprong beginnen want alles nam een aanvang bij de familie Vloebergh, meer bepaald bij Karel Vloebergh kort voor de eerste wereldoorlog.

Karel VLOEBERGH - Boom 12.11.1878 - Mechelen 18.12.1966

Hij woonde met zijn ouders in Reet in het Gildenhuis aan de kerk. Hij werkte als bierverkoper in de brouwerij Van Breedam Anker bieren te Mechelen. Op zijn ronde als bierleverancier kwam hij regelmatig in een aantal Walemse herbergen en leerde zo Antoinette Teugels kennen met wie hij in 1909 huwde. Na zijn huwelijk baatte Karel Vloebergh met Antoinette een "estaminet" uit, in het centrum van Walem met de naam "In Buda".

Na zijn huwelijk besloot hij om tenten met orgels op een zelfstandige basis te verhuren. Hij huurde eerst in Frankrijk een Mortierorgel, dit werd een succes en spoedig werd overgegaan tot de aankoop van een eigen Mortier orgel. Er werden gouden

zaken gedaan en elk jaar werd een nieuw orgel aangekocht om de concurrentie geen kans van slagen te geven. Toen de beide ouders van Antoinette in 1910 gestorven waren, kwam haar jongste broer Louis, die toen nog ongehuwd was, bij hen inwonen. Hij stapte met zijn schoonbroer Karel in het orgelbedrijf. Hun samenwerking zal 28 jaar standhouden.

KAREL VLOEBERGH EN LOUIS TEUGELS Verhuur van Orgels Koning Albertstraat, 150, WALEM. — Tel. 55 Duffel

Bij de start van de zaak deden zij het vervoer van de orgels met kar en paard. Sommige leveringen te paard, duurden soms 2 à 3 dagen. Karel reed dan met de fiets voorop en stopte in ieder dorp om reclame te maken voor de verhuur van tent of orgel bij het volgende feest of kermis. Wanneer tijdens de 1e WO hun paarden opgeëist waren, gebruikten zijn pony's of ezels. In alle streken werd beroep gedaan op hun diensten en zo leverden zij orgels tot Scherpenheuvel en gans het Hageland, tot Turnhout en gans de Kempen.

In Walem zelf werd met de kermis een spiegel tent met dansorgel opgesteld op een stuk grond van de ouders van Antoinette dat gelegen was tussen de Oude Baan en Koning Albertstraat, recht tegenover het gemeentehuis. Enkele jaren later zullen zij hier een feestzaal - danszaal laten bouwen met de naam "De Volkslust", met daarachter een opslagruimte voor de orgels en voor de wagen. In 1920 zal Charel samen met enkele muzikanten van Concordia, medestichter worden van de nieuwe fanfare St.Cecilia. In de periode na de 1^e WO was er grote vraag naar dansorgels zodat hun activiteiten gesmeerd liepen. In 1929 kochten zij dan hun eerste vrachtwagen, een Chevrolet, voor het vervoer van de orgels.

In 1938 maakten de schoonbroers een einde aan hun samenwerking. Karel Vloebergh had toen al twee volwassen zonen die in de zaak hielpen en Louis had twee aankomende zonen

